

TÜRKİYE'DE SOSYO-EKONOMİK FAKTÖRLERE BAĞLI OLARAK DEĞİŞEN SEÇMEN DAVRANIŞI

Gülay ERCİNS*

Özet

Bu çalışmada, seçmen tercihini etkileyen değişkenler, seçmen tercihini konu edinen bir dizi akademik ve bilimsel araştırmalar çerçevesinde, ekonomik ve ekonomik olmayan değişkenler olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Ekonomik değişkenlerin çeşitli açımları ("retrospective"- "prospective" ve "socio-tropic"- "ego-tropic") ekonomik oy verme teorisi çerçevesinde açıklandıktan sonra Türkiye'deki seçmenin, bu teori çerçevesinde sergilediği tutum, çeşitli çalışmalar yardımıyla değerlendirilmiştir. Ekonomik olmayan değişkenler, parti kimliği, toplumsal bölünmeler, değerler ve sosyo-demografik değişkenler olarak ifade edilmiştir. Değerler, güncel sorunlara yaklaşım, dindarlık düzeyi ve etnik kimlik olarak, sosyo-demografik değişkenler ise, yaş, cinsiyet ve eğitim olarak kabul edilmiş ve bu değişkenler yardımıyla Türk seçmen profili analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seçmen Davranışı, Ekonomik Seçim Modeli, Parti Kimliği, Toplumsal Bölünmeler, Seçmen Profili

The Voter Behaviour in Turkey Changing According to Socio-Economic Variables

Abstract

In this study; variables affecting voter choice are separated into two as economic and non-economic within the framework of several academic and scientific studies about voter choice. After the various expansions of economic variables ("retrospective"- "prospective" and "sociotropic"- "egotropic") are explained within the framework of economic voting, the manner of the voters in Turkey according to this theory is evaluated with the help of various studies. Non-economic variables are classified as political party identity, social divisions, values and socio-demographic variables. Values are defined as approach to current problems, the level of being religious and ethnic identity; whereas, socio-demographic variables are defined as age, sex, and education. And through the help of these variables, the profile of the Turkish voter has been tried to be analyzed.

Key Words: Voter Behavior, Economic Voting Model, Political Party Identity, Social Divisions, Voter Profile

* Yrd.Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Sivas

GİRİŞ

Siyasal partilerin, öncelikle oylarına talip oldukları seçmeni çok iyi tanımaları, onların, oy verirken hangi davranışları gösterdiklerini ve hangi etkenlerin oy verme davranışını etkilediklerini çok iyi bilmeleri gerekmektedir. Seçmen davranışını iyi analiz edemeyen siyasi partinin, seçim yarışında başarılı olacağını söylemek güçtür

Bartolini ve Mair'e göre seçmen tercihlerindeki hareketliliğin nedeni en genel ve temel anlamda iki görüş ile açıklanabilir (Bartolini, Mair, 1990: 96). Bunlardan birincisi seçimlerdeki partiler arası rekabeti "seçmenlerin yönlendirdiği" model, ikincisi ise "partilerin yönlendirdiği" modeldir. Buradan anlaşılması gereken seçim tercihlerindeki doğrultunun, seçmenin tutumundan mı yoksa partinin tutumundan mı kaynaklandığıdır. Gerek partilerin gerekse seçmenlerin tutumu ise ilgili öğelerin profil yapılarının bir yansımasıdır.

Bu çalışmada, Türkiye'deki tercihlerin, seçmenin profiline daha bağlı olduğundan hareketle seçmenlerin yönlendirdiği seçim modelini ele alınacaktır. Şüphesiz ki seçmenin yönlendirmesi seçmenin davranışı ve profili ile açıklanabilir. Seçmenin yönlendirdiği modelde tercihleri belirleyen temel değişkenler; partinin kimliği (party identity), sosyal ayrılıklar (social cleavages), geçmiş göz önüne alarak oy verme (retrospective voting) ve değerler (values) dir (Hazama,2006 <http://www.ide.go.jp/Japanese/Inter/Net/pdf/20060708.pdf>, 09.05.2007).

I-SEÇMEN DAVRANIŞINI ETKİLEYEN EKONOMİK DEĞİŞKENLER

Teorik olarak ekonomik değişkenleri göz önünde bulunduran model "ekonomik oy verme modeli" (economic voting theory) olarak adlandırılmaktadır (Doyle, Walsh, 2005: <http://ftp.iza.org/dp1719.pdf>, 09.05.2007). Ekonomik seçim modelinin ana belirleyici unsuru, seçmenlerin, ekonomik gelişim ve değişimler konusunda hükümeti yükümlü (incumbent) görmeleridir (Gomez, Wilson, 2001: 899-903). Yani hükümet ekonomik politikalardan sorumludur ve bu sorumluluğun hesabını vermelidir. Dolayısıyla ekonomik problemleri çözmekle yükümlü partilerin, ekonomi politikası konusundaki performansları önem arz etmektedir. Gelecek hakkındaki belirsizlikler ve ilgili partinin samimiyeti neticesinde ilgili partilerin geçmişteki ekonomik performansları, aynı partilerin gelecekte olması muhtemel performanslarını değerlendirme açısından seçmenler nezdinde bir rehber niteliği taşımaktadır.

Ekonomik oy verme, temelde iki modelden "retrospective-prospective voting"(Benoit, 2006: 332-334) ve "sociotropic-egotropic voting" (Nannestad, Paldam, 1994: 213-215) oluşmaktadır. Her modelin kendine ait iki alt modeli mevcut olduğundan 4 farklı kombinasyon kurulabilmektedir. Birinci ana model, ekonomik faaliyetlerin süreçlerini ve bu süreçlerden geçmişteki dönemin mi yoksa gelecekteki-

olması muhtemel- dönemin mi göz önünde bulundurulacağı bakımından iki alt modele ayrılır. Birinci alt model, parti tercihinin belirlenmesinde bireylerin ilgili partinin geçmişteki ekonomik faaliyetlerini değerlendirmeleri olarak adlandırılan geçmiş göz önünde bulundurularak oy verme modelini (retrospective voting) ifade etmektedir (Hsieh, Lacy, Niou, 1998: 386). Diğer alt model ise parti tercihi ilgili partinin gelecekte olmasını vaat ettiği ve programına dahil ettiği faaliyetlerin değerlendirilmesinin sonucu olarak (prospective voting) şekillenmektedir (Rosema, 2006: 471-473). Ekonomik seçim modelinin ikinci ana modeli ise, kişilerin ekonomik koşulları göz önünde bulundurmaları ile ortaya çıkmaktadır. Eğer kişiler parti tercihlerini belirlerken kendi ekonomik durumlarını öncelikli olarak göz önünde bulundurularak seçim tercihlerini belirleseler ego-tropic seçim modeli ortaya çıkar. Eğer bireyler oy verecekleri zaman ulusal ekonominin durumunu göz önünde bulundurlarsa sosyo-tropik seçim modeli söz konusu olmaktadır.

Ekonomik seçim modeli ile ortaya çıkan 4 farklı kombinasyon ise şu şekilde sıralanabilir (Stevens, 2006: 166-167); “egotropic retrospective”, “egotropic prospective”, “sociotropic retrospective” ve “sociotropic prospective”. “Egotropic retrospective” oy verme modelinde kişiler seçim tercihlerini yakın geçmişteki kişisel ekonomik durumlarını göz önünde bulundurularak belirleme eğilimindedirler. “Egotropic prospective” modelde ise kişiler tercihlerini kullanacakları zaman kişisel ekonomik durumlarının gelecekteki olması muhtemel durumunu değerlendirirler. “Sociotropic retrospective” oy verme modelinde parti tercihi ulusal ekonominin ve sosyal ekonomik durumun geçmişteki durumu göz önünde bulundurularak şekillendirilir. “Sociotropic prospective” modelde seçmen davranışını belirleyen temel faktör sosyal ekonomik durumun olması muhtemel durumudur. Burada sosyo-tropik belirleyiciler yapılan çalışmalarda genel olarak milli gelir, enflasyon ve işsizlik olarak tespit edilmiştir. (Jackson, 1999: <http://www.econ.ilstu.edu/uauje/PDF's/issue1999/Elections.pdf>, pp.12-15, 10.05.2007). Tabi burada göz önünde bulundurmanız gereken önemli bir husus seçmen davranışını etkileyen sosyo-ekonomik koşulların dolaylı olarak da kişisel ekonomik durumu etkilemesi ve ego-tropik oy verme eğilimine yol açmasıdır. Ekonomik olmayan faktörler ise kimlik (identity), problem değişkenleri (issue variables) ve sosyo-demografik değişkenleri içermektedir. Türkiye’deki seçmen davranışını ifade edebilmek için seçimlerde kullanılan oyların niteliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu niteliklerin bilinmesi ise ancak sonuca giden yoldan ve sonuçtan anlaşılabilir. Yani kim, niçin, hangi partiye oy vermiş soruları önem kazanmaktadır.

Mantıklı seçimi yansıtan seçmen hareketliliğinin kaynağı, geçmiş göz önüne alarak oy verme (retrospective voting) modelidir. Kimi yazarlara göre, sanki ekonomik değişkenler her yerde aynı anlama sahipmiş gibi sadece bu değişkenlerin, kişilerin

siyasi davranışını etkilediğini düşünmek yanlıştır. Çünkü mevcut değişkenler her yerde aynı algılanmayabilir. Buradaki “yer” kavramı, ilgili değişkenlerin etki alanında olan seçmenlerin kendi özel tercihlerini yapmadan önce birbirleri ile görüş alışverişinde bulunacakları ortamı ifade etmektedir. Bu bağlamda “yer”, ilgili yerin mevcut özellikleri ve şartları bakımından seçmen davranışına sınırlar koymaktadır. Bununla beraber yapılan araştırmalar, seçim ortamının seçmen davranışı üzerinde etkili olduğunu fakat bunun önemsiz bir seviyede olduğunu ortaya koymuştur (Hazama,2006: <http://www.ide.go.jp/Japanese/Inter/Net/pdf/20060708.pdf>, 09.05.2007).

II-TÜRKİYE’DE EKONOMİK SEÇİM MODELİ

Türkiye açısından ekonomik seçim teorisinin seçmen davranışı üzerindeki etkisinin en belirgin açılımı “retrospective” oy verme modelidir. Potansiyel önemine rağmen Türkiye’de “retrospective” oy verme modeli üzerine yapılan çalışma yetersizdir. Bireysel düzeyde Sencer, yaptığı araştırmasında Türkiye’de insanların oy verirken geleceği göz önünde bulundurmaktan çok geçmişteki ekonomik durumu dikkate aldıklarını öne sürmektedir (Sencer, 1974: 277-278).

İnsanlar geleceği göz önünde bulundururken ilgili partinin programına ve seçim kampanyasında vaat ettiklerine bakarken, geçmişi göz önünde bulundururken ilgili partinin performansına ve faaliyetlerine bakmaktadır.

Goodhart’ın İngiltere’de, Kramer’in de ABD’de yaptığı araştırmalar, iktidar partilerinin oylarında görülen dalgalanmaların büyük ölçüde izlenen ekonomi politikalarının başarısına ya da başarısızlığına göre değiştiğini ortaya koymuştur (Kramer , 1971: 65). Yine, Kiwit ve Rivers da, ekonomik temelli oy verme davranışıyla "seçmenin geçmişe yönelik bir değerlendirme yaptığını" belirterek, seçmenlerin iktidar partisi merkezli bir düşünceyle hareket ettiklerini ve izlenen ekonomi politikalarının sonuçlarını değerlendirdiklerini ifade etmektedirler (Kiwit, Rivers,1985:207).

Türkiye’de seçmen davranışlarının, ekonomi politik ile ilgisini inceleyen Birol Akgün, ekonomik faktörlerin kollektif seçmen davranışları üzerinde önemli ölçüde belirleyici olduğunu belirtmektedir.

1995 ve 1999 seçimlerinin aksine 3 Kasım seçimleri daha ziyade ekonomi ve toplum refahı gibi sosyal konularda odaklanmıştır. Tarihinin en ciddi ekonomik kriziyle cebelleşmekte olan bir ülkede ekonomik sıkıntıların, işsizlik, fakirlik gibi sorunların nasıl aşılabacağı refahın nasıl sağlanacağı gibi konuların öncelik kazanması doğaldır. Dolayısıyla seçime hazırlanan partiler hem programlarını, hem de tüm kampanya ve sloganlarını bu gerçeği gözeterek hazırlamışlardır. AKP ve CHP’ye bu seçimlerde verilmiş olan desteğin temelinde de ekonomik sorunlar ve bu sorunlardan kurtulma umutlarının yattığı açıkça ortadadır. 3 Kasım seçimlerinin Meclis dışında kalan parti-

ler içinse ağır bir cezai nitelik taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla, AKP'nin seçim başarısı arkasında yatan gerçekliğin ideolojik değil, ekonomik bir gerçeklik olduğu ve parti-nin devlet değil toplum merkezli yaklaşımının bundaki payı da asla unutulmamalıdır. (Keyman, http://www.stradigma.com/turkce/ekim2003/makale_02.html, 11.05.2007).

Halk, ekonomik gelişmelerden direkt olarak etkilenmekte, olumlu ya da olumsuz gelişmelerden de doğrudan hükümeti sorumlu tutmaktadır. Birol Akgün'e göre seçmenler, olumlu ekonomik gelişmeleri sandıkta oylarıyla ödüllendirirken, olumsuz gelişmeleri de yine oylarıyla cezalandırmaktadırlar.

"Türkiye ile ilgili bulgular göstermektedir ki, hükümetteki partilerin oyu ekonomideki fiyat hareketlerine (enflasyona) bağlı olarak önemli ölçüde değişmektedir. Ekonomik büyüme hükümete siyasal desteğini devam ettirmede avantaj sağlamaktadır ama bunun etkisi nispeten azdır. Bunun bize öğrettiği gerçek şudur; Seçmen negatif ekonomik göstergelere pozitif ekonomik gelişmelerden daha güçlü biçimde duyarlılık göstermektedir. Daha çok cezalandırmakta, daha az ödüllendirmektedir. Bunun bir nedeni olarak şu iddia edilebilir: Ekonomik çöküntüler ve özellikle enflasyonist ortam aynı anda daha çok insanı etkilerken, ülkenin genel ekonomik koşullarındaki pozitif gelişmelerin (ekonomik büyüme gibi) neden olduğu zenginlik kısa dönemde halka aynı ölçüde yansımamaktadır. Belki tam aksine, çarpık ekonomik büyüme zengin ve fakir arasındaki uçurumu genişletmekte ve sonuç olarak siyasal çatışmayı yoğunlaştırmaktadır" (Akgün, <http://www.liberaldt.org.tr/idd/m14/DDbiak.html>, 12.05.2007). Seçmen negatif ekonomik göstergelere pozitif ekonomik gelişmelerden daha güçlü biçimde duyarlılık göstermektedir. İktidardaki partinin/partilerin sorunlarını çözemeyeceğini, ekonomik olarak gelişme ve rahatlama sağlayamayacağını gören seçmenlerin, bu partilerin alternatiflerini iktidara getirmesi şaşırtıcı değildir.

Türk politikasında ekonomik performans ve seçim başarısı arasındaki ilişki Çarkoğlu tarafından yapılan ve 1950-1995 arasındaki 21 seçimi kapsayan çalışmada ortaya konmuştur (Çarkoğlu, 1997: 85). Bu çalışma seçimlerde siyasi partilere olan desteğin "tüketici fiyatları endeksindeki değişim", "kişi başına GSMH" ve "işsizlik haddi" gibi makro düzeydeki ekonomik göstergeler ile ilişkisini ortaya çıkarmıştır.

Kalaycıoğlu'nun 1999 yılında yaptığı çalışma ekonomik değişimin kişisel memnuniyetle yani ego-tropik seçim anlayışı ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır (Kalaycıoğlu, 1999: 55). Dolayısıyla yapılan çalışmalar geçmiş deneyimlerin ve ekonomik performansın seçmen davranışını etkilediğini ve aynı zamanda hem kişisel hem de ulusal ekonomik koşulların göz önünde tutulduğunu ortaya koymaktadır. 2002 yılındaki genel seçimler açısından düşünüldüğünde ekonominin kötüye gittiğini kötü idare edildiğini düşünen seçmenin koalisyonundaki üç partiyi – özellikle DSP'yi – ceza-

landırdığı kanıtlanmıştır. Bu bulgu şu anlama gelir ki koalisyon hükümetlerinde çoğunluğu elinde bulunduran hükümet mensubu parti, ekonominin performansından diğer koalisyon ortaklarına nazaran daha fazla sorumludur. Yani ekonomi düzeldiği zaman sorumlu olan ve oyunu daha fazla artırma potansiyeli olan parti koalisyondaki çoğunluk partidir. Ekonomik durum kötüye gittiği zaman bunun olumsuz etkisini sandıkta daha fazla yaşayacak olan parti yine aynı partidir.

“Retrospective egotropic” modele göre, geçen yıllarda kendi ekonomik durumlarının kötüye gittiğini düşünen seçmenler, ANAP ve DYP gibi merkez sağın iki partisine oy verme yerine AKP’ye oy vermeye daha meyillidirler. “Prospective egotropic” modelde yine aynı şekilde AKP’nin DYP, DSP ve MHP’ye nazaran daha avantajlı bir konumda olduğu ortaya çıkmaktadır. Gelecek yıllarda ekonomik durumlarındaki kötüye gidişten kurtulmak isteyen ve kişisel olarak iyileşmeyi ümit eden seçmenler AKP’ye oy vermeyi tercih etmişlerdir. Daha önce bahsettiğimiz partilerin iktidar dönemlerinde ekonomik performansları iyi olmadığından seçmen bunu göz önünde bulundurmıştır. Aynı şekilde seçimden önce ekonomik performansını gösterme fırsatı bulamayan AKP ise seçmen açısından gelecek adına ümit verici olarak görülmüştür. Burada seçmen davranışını belirleyen “retrospective” ve “prospective” açımları bir arada görmek mümkündür. AKP’nin sosyo-tropikten çok ego-tropik çizgide değerlendirildiğini söylemek olanaklıdır. Yani kişisel ekonomik durum iyileşmesi ile AKP’ye oy verme niyeti arasında ekonomik model açısından güçlü bir ilişki vardır. Sosyo-tropik model ise AKP’ye oy verme tercihinin belirlemekle beraber daha düşük seviyede etkilidir. Bu bulgu, AKP’ye verilen oyların ekonomik bağlamda, 2001 ekonomik krizinin yol açtığı kişisel ekonomik durumdaki bozulmaya karşı bir tepki niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır.

III-SEÇMEN DAVRANIŞINI ETKİLEYEN EKONOMİK OLMAYAN DEĞİŞKENLER

Kalaycıoğlu’nun ortaya koyduğu tercih modelinde, elde edilen datalar doğrultusunda Türkiye’deki parti tercihinin yani seçmen davranışının sosyo-ekonomik faktörlerden çok ideolojik ve kültürel faaliyetlere bağlı olduğu ifade edilmiştir (Kalaycıoğlu, 1999: 55). O zaman şöyle bir durum ortaya çıkar; ekonomik değişkenler seçmen davranışını geçmiş değerlendirmeler (retrospective) ile ilgili olarak etkiler ama Türkiye’de seçmen davranışını etkileyen ana unsur değildir. Ana unsur ekonomik olmayan değişkenler diye ifade ettiğimiz kültürel ve ideolojik tercihlerdir. Bu nitelik Türkiye’deki siyasi kültürün dayandığı ideolojik temelleri ve bu kültürün problem yaratan sonuçlarını da ortaya koymakta ve açıklamaktadır.

Esmer'in 2002'deki analizinde vardığı sonuç ise, parti seçimindeki en önemli tanımlayıcı unsurun ekonomik göstergelerden ziyade sol-sağ ideolojilerin olduğudur (Esmer, 2002: 111). Türkiye'de seçim davranışını etkileyen temel ekonomik değişkenlerin ekonomik olmayan faktörler de vardır.

A-PARTİ KİMLİĞİ

Campbell'e göre adaylar ve sorunlar sadece kısa dönem oy dalgalarını harekete geçirmektedir. (Hazama, 2006: <http://www.ide.go.jp/Japanese/Inter/Net/pdf/20060708.pdf>, 09.05.2007). Oysa bir partinin sahip olduğu kimlik (party identity), aynı partiye uzun dönemli destek açısından daha belirleyici bir değişkendir. Parti kimliğinin uzun süre sabit olması durumunun uzun dönemde seçmen davranışını etkilediği anlayışı 1960'larda Avrupa'daki oyların oynaklığının artması ile sorgulanmaya başlamıştır. Bununla beraber parti kimliği ne kadar güçlü olursa, oyların oynaklığının düşük olması ihtimali o kadar fazla olur. Bazı yazarlar ise oylardaki hareketlilik olarak ifade edilen seçmen tercihlerindeki değişimlerin nedenlerinden biri olarak demokratik gelişimi göstermektedir.

Dünya literatüründe parti kimliği üzerine yapılmış pek çok araştırma olmasına rağmen Türkiye'de bu türden çalışma fazla yoktur. Esasen böyle bir çalışmaya konu teşkil edebilecek, seçmen gözünde bir kimlik kazanmış siyasi partide yoktur. Türk siyasi hayatındaki partilerin kimlik eksikliğinin nedenlerinden bir tanesi, askeri müdahaleler sonucu sekteye uğrayan demokratik hayatta kitleleri temsil eden partilerin kapatılmış olması ve daha sonra ise aynı ad ile kurulamamış olmasıdır. Şüphesiz bu durum parti kimliği oluşum sürecini aşındırmıştır. Müdahaleler sonrası kurulan siyasi partiler, açıkçası daha öncekileri tekrar canlandırma konusunda yetersiz kalmışlardır. Mesela önceden tek parti tarafından temsil edilen merkez sağ anlayışı, 1980 müdahalesi sonrası iki parti (DYP ve ANAP) tarafından temsil edilmiştir. Aynı parti kimliği farklı iki parti tarafından temsil edilince parti kimliğinde bazı aşınmalar meydana gelmiştir. Parti kimliğinin en güzel örneği ise A.B.D.'de görülmektedir. Bu ülkede bazı küçük partiler olmasına rağmen seçim rekabeti Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti olarak ifade edilen iki parti arasında ortaya çıkmaktadır. Demokrat Parti kimlik olarak değişimi savunan merkez sol anlayışını yansıtırken, Cumhuriyetçi Parti muhafazakârlığı savunan merkez sağ anlayışını yansıtmaktadır.

Türk siyasi hayatında parti kimliği oluşumunu engelleyen nedenlere bakıldığında, (Hazama, 2006: <http://www.ide.go.jp/Japanese/Inter/Net/pdf/20060708.pdf>, 09.05.2007), askeri müdahaleler sonucu partilerin kapatılması ile tasfiye edilen siyasi platformun tekrar yapılanırken kendini toparlayamaması ve eski anlayışını tam olarak yansıtamaması ile kimlik oluşum sürecinin kesintiye ve aşınmaya uğraması birinci neden olarak gösterilebilir. Kimlik oluşum sürecini kesintiye ve aşınmaya uğratan ikinci

neden ise, siyasi partilerin Anayasa mahkemesi tarafından ilgili mevzuata aykırılık suçlaması ile kapatılmasıdır. Anayasa mahkemesinin kurulduğu 1962 yılından 2001 yılında kadar, ilgili mahkeme tarafından kapatılan siyasi parti sayısı 22'dir. Son neden ise, Türkiye'deki siyasi partilerin kurumsallaşma seviyesinin düşük seviyede olmasıdır. Bu durum parti içinde bazı hizip gruplarının oluşmasına ve sonuçta bu grupların fiilen ve hukuken partiden ayrılmalarına yol açmaktadır.

Özbudun'a göre Türkiye gibi yeni demokrasilerde, seçmenin gözü zamanla açıldığından seçmenin tercih oynaklığı artmakta ve parti kimliği zayıf kalmaktadır (Özbudun, 2000: 79). Bu görüşe göre demokrasinin gelişim süreci içerisinde olduğu ülkelerde, seçmenin olaylar karşısındaki farkındalığı her geçen gün arttığı için beklentisi ve tercihleri değişmekte bu da parti seçimlerinde değişikliğe yol açmaktadır. Demokratik gelişimini tamamlamış ülkelerde ise seçmenin farkındalığı son noktaya gelmiş olacağından tercihler genelde statiktir ve böyle bir ortam partilerin kimlik oluşturması için elverişlidir.

B-TOPLUMSAL BÖLÜNMELER

Rokkan'a göre 1920'lerden bu yana Avrupa'da parti sistemini kurumsallaştıran dört statik toplumsal bölünme profili vardır (Lipset, <http://www.garfield.library.upenn.edu/classics1990/A1990CR76700001.pdf>.12.05.2007). Bu profiller; merkez-çevre, kilise-devlet, toprak-sanayi ve işçi-patron'dur. Siyasi partiler bu bölünmeler üzerine inşa edilmiştir. Durum böyleyken farklı bölünme durumu ve kriterlerinin, özellikle 60'lardan sonrada ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Bu durum toplumdaki toplumsal bölünmenin Rokkan'ın tezindeki sadece 4 profil ile açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Fakir sınıfların orta sınıf konumuna geçmesi ile oluşan yeni sınıf, sosyal değişim ve hareketlilik, toplumun geniş kitlelerden oluşması, iletişimin artması, anlayıştaki değişim ve hareketlilik, yaşlanmış parti sistemi ve değişen değerler gibi değişkenler de, toplumsal farklılıkları yansıtan göstergeler olarak kabul edilmelidir. Burada vurgulanmak istenen, esasen toplumsal ayrılıkların durağan değil değişken bir yapıya sahip olduğudur. Mevcut parti sistemi ise sürekli bir değişim içerisinde olan toplumsal bölünmeleri iyi yansıtamamaktadır. Partinin temsil ettiği görüş ile seçmenin temsil edilmesini istediği görüş arasında eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla seçmen tercihleri değişim yanlısıdır ve kendi toplumsal görüşünü ifade eden/edebilen bir parti sistemine ihtiyaç duymaktadır. Bu yapı, kendini yenileyemeyen partiler için oy kaybına sebebiyet vermektedir. Avrupa'da yapılan çalışmalar 4 temel bölünme ile parti seçimi arasındaki ilişkinin giderek güç kaybettiği, seçmen davranışındaki değişikliğin bazı önemli değişkenlerden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de 1965’deki seçimlerle ilgili olarak, Abadan ve Yücekök tarafından sosyal ayrımın bir ifadesi olan gelir grupları ve seçmen davranışı arasındaki ilişki ortaya çıkarılmıştır (Hazama, 2006:

<http://www.ide.go.jp/Japanese/Inter/Net/pdf/20060708.pdf>, 09.05.2007). Bu araştırmada araştırmacılar nüfusu 100.000’in üzerindeki 9 büyük şehirde anket araştırması yapmıştır. Bu araştırmada bazı gelir gruplarının belirli siyasi partilere oy verdikleri bulgusu ortaya çıkmıştır. Sencer’in 1969’da yaptığı anket çalışmasında hangi partiye oy vereceği konusunda fikir sahibi olmayan seçmenlerin, düşük sosyoekonomik grup mensubu olduğu; bununla beraber fikir sahibi olup da oy vermede çekimser davranan-geri duran kesimin ise yüksek sosyoekonomik grup mensubu olduğu ortaya çıkmıştır (Sencer, 1974: 277-278). Kırsal-kentsel ayrımı da seçimlere katılımında önemli bir belirleyici olarak kabul edilebilir.

Deniz Baykal’ın 1965’deki araştırmasında elde ettiği bulgu, az gelişmiş mülki idare birimlerindeki seçime yüksek katılımın nedeni, bu birimlerdeki köy nüfusunun yüksek oranda olmasıdır (Hazama,2006:

<http://www.ide.go.jp/Japanese/Inter/Net/pdf/20060708.pdf>, 09.05.2007).

Nuhurat’da seçime katılmayan, düşük katılım olan ve bağlaşıklık oy vermeyi içeren köylerdeki olağandışı seçmen tutumunu incelemiştir. Araştırmacı, köylerin sosyoekonomik göstergeleri ile aynı köylerin oy verme davranışını ilişkilendirdiği zaman, bağlaşıklık oy veren köylerin daha az gelişmişlik düzeyine sahip olduğunu görmüştür (Nuhurat, 1971:220-221). Burada bağlaşıklık oydan kasıt söz birliği etmişçesine herkesin aynı partiye oy vermeyi tercih etmiş olmasıdır. Az gelişmişlik düzeyi ise topraksız köylünün çokluğunu, yakın ilişkilerin ve insanlar arası iletişimin fazlalığını, küçük bir nüfusu, düşük eğitim seviyesini vs. ifade eder. Nuhurat’ın çalışmasından çıkardığı sonuç, az katılım gösteren veya hiç katılmayan köylerde kamu hizmetlerinin yetersizliğine ve altyapı eksikliğine köylü tarafından bilinçli bir tepkinin olduğu, bağlaşıklık oy vermenin yaygın olduğu yerlerde, seçmen katılımının feodal ilişkiler çerçevesinde yerel seçkinler tarafından dayatıldığıdır.

Sosyoekonomik karakter ve oy verme tutumu arasındaki ilişki “gelişim süreci” içerisinde ele alınabilir. Özbudun’un belirttiği gibi, topluluklar ekonomik olarak geliştikçe, sınıf tabanlı katılım, kişisel ve toplumsal tabanlı katılımın yerini alacaktır. Özbudun ayrıca Türkiye’de seçmen davranışındaki paradoksal bir durumu da açıklığa kavuşturmuştur. Az gelişmiş bölgelerde harekete geçirilmiş oylar hüküm sürerken, gelişmiş bölgelerde insanlar daha çok otonom olarak oy vermektedirler (Özbudun, 1979: 461-464). Dolayısıyla birinde karar veren ya da verdiren başkası, uygulayan başkasıdır; diğesinde ise hem karar veren hem de uygulayan aynı kişidir ve bu kişi bu konudaki özerkliğini kullanarak oy bile vermeyebilir.

Parti platformlarının toplumsal ayrılıkları yansıttığını iddia eden Çarkoğlu'na göre, ayrılıkçı yapı, seçimlerdeki oy oynaklığını ve Türk parti sistemindeki parçalanmayı ifade eder. Partiler hedef profillerini 1980 sonrası değiştirmeye başladılar. Bu değişikliğin beraberinde getirdiği ayrılıkçı yapı, piyasa ekonomisi ve sivil toplum gibi küresel değişkenleri birleştirmekteydi (Çarkoğlu, 1998: 556). Burada Çarkoğlu'nun vurguladığı temel olarak, toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin ve yeni sosyal bölünmelerin beraberinde parti sistemindeki değişikliği de getirmiş olduğudur. Oysa Tosun'a göre değişen seçmen davranışı değil, partilerdir. Ona göre 1980 sonrası partiler üzerine kurulduğu sosyal tabanı yansıtan yapılarından sapmaya başlamışlardır. 1980 askeri müdahalesi sonucu partiler değişime gitmek zorunda kalmıştır ve bu durum seçmeni partilerin yönlendirmesi ile sonuçlanmıştır. 1990'lardaki merkez sağ ve merkez sol partilerin aşınması süreci bu partilerin ideoloji ve örgütlenme bağlamında seçmeni yansıtmaya becerisizliklerinin bir sonucudur (Tosun, 2003: 55).

Diğer bazı araştırmacılar dindarlığı ve sınıf ayrımını içeren seçmen profili ile parti desteğine vurgu yapmaktadır. Yusuf Ziya Özcan'a göre dindarlık, 1989'daki genel seçimlerde İstanbul seçmeninin sağ-sol tercihini belirlemesi açısından önemli bir değişkendir (Özcan, 1998: 189-191).

Toplumsal bölünmeyi ifade ettiği düşünülen, bir başka seçmen davranışı olan "protesto oylarının" artan oranına, Erder'in yaptığı anket çalışmaları dikkati çekmektedir. Protesto oyları, oy vermeye çekinenler ile geçersiz oy kullananların toplamı kadardır. Bu tür oylar kararsızların oylarını kapsamamaktadır. Çünkü protesto oyları, ilgili parti sistemine bir tepkinin sonucudur. Kararsız oylar ise parti sistemine bir tepkinin sonucu olmamakla beraber parti tercihi konusunda yaşanan kararsızlığı ifade etmektedir. Protesto oylarının oranı Erder'in çalışmasına göre Nisan 1996'da %19,4 iken Mayıs 1998'de %30,2 olmuştur. Burada yapılması gereken bir ayırım da protesto oylarının sosyal açıdan kırsal nüfusa oranla kentsel nüfus tarafından daha fazla kullanıldığıdır. Yani kentteki seçmen profili protesto tutumunu yansıtmaktadır. 1996-1998 arasını kapsayan Erder'in çalışmasında kendisini ne sağcı nede solcu olarak ifade edenlerin sayısının %28,2'den %35,1'e yükseldiğini ortaya çıkmıştır. Bu süreçte kendisini solcu olarak ifade edenlerin sayısı azalmışken sağcı olarak ifade edenlerin sayısında önemsenecek bir değişim olmamıştır (Erder, 1999:170-175).

C-DEĞERLER VE SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER

Kitlelerin sahip olduğu değerler açısından değerlendirildiğinde, geçen yirmi yıllık sürede Türk siyasi hayatı radikal dini ve milliyetçi partilerin istikrarlı yükselişine şahit olmuştur. İslamın, Kürt milliyetçiliğinin ve radikal Türk milliyetçiliğinin propa-

gandasını yapan ilgili partilere olan destek 1987–1991 arasındaki %28,6 oy oranından 1991–1995 arasındaki %104,6 oy oranına ulaşmıştır. 1999 genel seçimlerinde bu tip partilerin toplam oy oranı, %40 seviyesine varmıştır (Başlevent, Kirmanoğlu, Şenatalar, 2005: 450-455). İdeolojik partilerin oy oranlarındaki bu yükselişe nazaran merkez sağ ve sol partilerin oy oranları sürekli bir azalış trendi içinde olmuştur.

2002 seçimleri Çarkoğlu'na göre, Türkiye'de siyasi bir deprem olarak algılanabilir. Bunun nedeni 2002 seçimlerinde seçmen davranışındaki temel değişimlerdir. Bu değişim sonucu AKP, oyların %34'ünü alarak birinci parti olmuştur. AKP'nin ani yükselişi, ülkedeki merkez siyasi tutumun seçimlerdeki yok oluşunun bir adımı olarak görülmektedir (Çarkoğlu, 2002: 30-41). Burada vurgulanmak istenen temel olarak ANAP ve DYP tarafından temsil edilen merkez parti politikalarının artık seçmenin ilgisini çekmemesidir. Dolayısıyla merkez-sağdan ayrılan oylar AKP'yi tercih etmiştir. Seçimlerden önce İslâmi nitelikler taşıdığı iddia edilen AKP'nin merkez-sağ seçmeninin oylarını toplamasının nedenleri, kötü ekonomik performans ve yolsuzlukla itham edilen merkez-sağ partilerin popülaritesini kaybetmesidir. Burada seçmen davranışının hangi istikamete, niçin yöneldiği önemlidir. AKP lideri R. Tayip Erdoğan'ın İstanbul Belediye Başkanlığı döneminden beri süregelen başarılı politikacı ve yönetici imajı ve onun seçim kampanyalarındaki ılımlı hitabeti, AKP'yi islami değerleri savunan seçmenlerden, kırsal milliyetçilerden ve ılımlı kent seçmenlerinden oluşan geniş bir seçmen yelpazesi için tercih edilebilir kılmıştır (Çağaptay, 2002: 42-48).

Oy verirken seçmeni çıkarı dışında etkileyen önemli bir değer, güvenlik isteğidir. Güvenlik isteği kişileri "istikrar arayışına" itmektir. Düşük ama düzenli bir gelire sahip kişiler, mevcut siyasal iktidarın devamı yönünde oy kullanmaktadır. Bu tür seçmen grupları, gelirini artıracak, daha iyi koşullar sağlayabilecek partilere seçimlerde pek itibar etmemektedir. Nitekim 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde AKP'nin oy oranının %46'yı aşmış olması, sadece 2002 yılından bugüne %12'lik bir artış olmasından hareketle nominal bazda değerlendirilmemelidir. Çünkü 2002 yılında oy veren kitle, AKP'yi bir ümit olarak görmüş ve öyle oy vermişti. 2007 yılı itibarıyla ise, (doğal olarak) AKP'nin 5 yıllık icraatı ön planda olduğu söylenebilir. Beş yıllık seçim döneminde beşinci yılını ilk kez doldurmak üzere olan bir partinin, bu süreyi doldurmak istemesine rağmen, Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde yaşanan tıkanma nedeniyle, gitmek durumunda kaldığı zorlama bir erken seçim özelliği taşıyan 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde, AKP'nin artık tam anlamıyla bir merkez partisi haline geldiğini, buna karşılık AKP'yi uç bir parti olarak göstermeye çalışanların marjinalleştiğini söylemek mümkündür. Bunda, cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde yaşanan kilitlenme, 27 Nisan 2007 yılında gece yarısı yayınlanan e-darbe olarak nitelenen bildiri ve meclise gelmemek suretiyle seçimlerin yapılmasını tıkayan CHP, ANAP ve DYP veya sonra adını değiştiren DP'nin tutumu katkıda bulunmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçim süre-

cinde bir anda sertleşerek büyüyen muhalefet ve bu muhalefetin organize ettiği 500 bin dolayında kalabalığın olduğu söylenen Tandoğan, Çağlayan, İzmir mitingleri, gerilimi artırarak toplumu AKP tarafları ve ona karşı olanlar eksenine çekmiştir.

Ekonomik olmayan faktörlerden bir kısmı standart sosyo-demografik değişkenlerdir. Sosyo-demografik değişkenler; yaş, eğitim, cinsiyet, yerleşkenin nüfus yoğunluğu gibi nüfusun sosyal yapısını ifade eden değişkenlerdir. Bunlara ek olarak, Türkiye’ye özgü faktörler de seçmen davranışını etkileyebilir. Türkiye’ye özgü bu faktörler İslami mensubiyet, etnik kimlik ile Türkiye’nin AB’ye üyeliği ve ölüm cezasının kaldırılması şeklinde ifade edilen sorunlardır ((Başlevent, Kirmanoğlu, Şenatalar, 2005: 450-455). Türk politik hayatında İslam, önemli bir role sahiptir ve kişisel dindarlık düzeyi seçmen davranışını etkileyen önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber kendini dindar ve inançlı olarak ifade edenlerin hepsinin İslami partilere oy vermedikleri dolayısıyla İslami kültürün, bazı katılımcılar için parti seçiminde öncelikli olmadığı kolayca anlaşılabilir.

Doğu ve güneydoğu illerinde kendini Türklerden farklı bir etnik grup olarak ifade edenler, oy verme konusunda, AKP ve diğer partilere nazaran, önceleri adı HADEP olan ama daha sonra kapatıldıktan sonra aynı çizgide kurulan DTP’yi destekleme konusunda daha fazla isteklidirler. Bununla birlikte, 2007 seçimlerinde, AKP’nin doğu illerinde de seçimi çok yüksek oranlarda oy alarak kazanmış olması ayrıca değerlendirilmelidir. Doğu illerindeki sonuçlar, yöre halkının, sorunlarının çözülmesinin yolunun PKK ya da DTP’den değil, AKP’den geçtiğini düşünmeye başladığı anlamına geliyor. DTP’li vekillerin söylemlerinin artık PKK’ninkinden farklılaşmış ve bir parça AKP’ye yakınlaşmış olmasının dahi bu sonucu etkilememiş olması önemli. Demek ki, AKP’nin sunduğu çözümler, daha inandırıcı ya da daha işlevsel bulunuyor. Yine, Türk kimliğine vurgudan ziyade “İslam kardeşliğine” vurgu yapılması da oyların yönünü etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyo-demografik değişkenler göz önünde tutulduğunda yaşın, ideolojik partiler hariç, AKP ve diğer partiler arasındaki tercihte önemli bir unsur olarak düşünüldüğü istatistiksel olarak ortaya çıkmaktadır. AKP’ye oy vermeyi düşünen seçmenler diğer partilere oy vermeyi düşünen seçmenlerden daha gençtir. Gençlerin AKP’ye yönelik tutumlarının tek istisnası ise kendine özgü gençlik örgütlenmesi olan MHP’dir (Başlevent, Kirmanoğlu ve Şenatalar, 2005: 554-555).

Orta yaş kategorisinin en fazla temsil edildiği kesim, merkez sol partiler gözükmemektedir. Yaşlılık kategorisi merkez sol ve aşırı milliyetçi partilerde en az temsil edilmektedir. Benzer bir durum, merkez sağ partiler için de söz konusudur. Merkez sağ partilerde orta yaş kategorisi, gençlik kategorisi ve yaşlılık kategorisi sırası ile yer almaktadır (Güldiken, Aslan, 2006: 126).

Eğitim düzeyinin AKP ile diğer partiler arasındaki tercihi belirleyen önemli faktörlerden biri olduğu söylenemez. Yani eğitim düzeyi seçmen profilini açıklamada iyi bir gösterge değildir. Gerek AKP’de gerekse diğer partilerde farklı eğitim düzeyinde seçmenler vardır.

Ancak, genel olarak İmam Hatip lisesi mezunlarının öncelikle dinci sağ partiye ve kısmen de aşırı milliyetçi partilere yöneldikleri gözlemlenmektedir (Güldiken, Aslan, 2006: 152).

Cinsiyetin bir değişken olarak kullanılması sonucu kadınların DYP ve ANAP’a oy verme eğilimlerinin daha fazla olduğu veya oy kullanmadıkları ortaya çıkmıştır. Yerleşim yerleri kriterine bakıldığında DYP, MHP ve DSP’nin kentlerde ve metropollerde AKP’ye kıyasla daha zayıf desteğe sahip oldukları ortaya çıkmaktadır (Başlevent, Kirmanoğlu ve Şenatalar, 2005: 556).

Merkez sağ ve merkez sol partilerde kadın siyasal katılımı dinci ve yüksek, aşırı milliyetçi partilerde ise kadın katılımı düşüktür (Güldiken, Aslan, 2006: 123).

Sonuç olarak, seçmenlerin oy verme davranışlarının birçok nedene bağlı olduğu söylenebilir. Bu nedenlerden özellikle, ekonomik şartların oy verme davranışları üzerine olan etkisi önemlidir. Ama oy veren kesim, zaman zaman da olsa mantık dışı hareket edebilmektedir.

SONUÇ

Seçmen davranışını şekillendiren birçok sosyolojik, psikolojik, kültürel ve ideolojik faktörler vardır. Ama belki de bunlar içinde ekonomik faktör çok daha önemli ve belirleyicidir.

Seçmenin davranışlarını değiştiren birtakım ekonomik değişkenlerin içinde, işsizlik oranlarındaki artış veya düşüş, kişi başına düşen gelir miktarı ve de enflasyon değerlerindeki oynamalar oldukça etkilidir. Daha da fazlası, kişilerin ekonomik gelirleri ülke koşullarına göre farklılık gösterse de, genel olarak seçmenlerin, ekonomik düzenin tamamına odaklandığı da bir gerçektir.

Bugüne kadar yapılan seçimlerin sonuçları yan yana konularak bakıldığında, Türkiye’de seçmenin hep düşünüp taşınarak bir karar verdiği görülüyor. Üstelik bu kararlar benzer koşullarda benzer tepkilerle seçmen tarafından sandığa yansıtılıyor.

Türkiye’de siyasi istikrar, ekonomik koşulların düzelmesine ve de kurumsal sürecin hızlanmasına oldukça büyük bir katkı sağlamıştır. Sağgörülü yasalar ve yapısal reformlarla, 1990 ve 2001 yılları arasında yüzde 3.4 seviyesinde seyreden gayri safi yurt içi hasıla son beş yılda yüzde 7.4 seviyelerine yükselmiştir. Sosyal alanda, işsiz-

lik, gelir dağılımı gibi konularda da ciddi bir düzelme oldu. Fakat genel anlamda bakıldığında, oluşan bu istikrardan herkes eşit ölçüde nasibini alamadı. Örneğin, işgücü gelir dağılımı 1999'daki yüzde 30 seviyesinden yüzde 26'ya geriledi. Bu gibi durumlar da seçmenin ekonomik düzlemde oy verme davranışında sapma yaratabilirdi ve sonuç da tekrar 'geriye dönüş' hareketine yol açabilirdi. Oysa 2007 seçim sonuçlarına göre, seçmenler, kendi ekonomik durumlarını öncelikli olarak göz önünde bulundurmadan yani, ego-tropic seçim modelini benimsemekten ziyade, ulusal ekonominin durumunu göz önünde bulundurarak, yani sosyo-tropic seçim modelini göz önünde bulundurarak oy vermişlerdir. Yine, oy verirken geleceği göz önünde bulundurmadan çok geçmişteki ekonomik durumu dikkate aldıkları ifade edilebilir. İnsanlar geleceği göz önünde bulundururken ilgili partinin programına ve seçim kampanyasında vaat ettiklerine bakarlarken, geçmişi göz önünde bulundururken ilgili partinin performansına ve faaliyetlerine bakmaktadırlar.

Siyasal katılımın en önemli araçlarından biri olan ve siyasal iletişimin sıklıkla kullanıldığı seçimlerin, her zaman gerektiği gibi yürütülmediği, seçim kampanyalarının içtenlikli olmadığı ve sorunların açıklık ve dürüstlük içinde ortaya konulmadığı bilinen bir gerçektir. Siyasal partilerin başarılı olabilmek için, halkı sağlıklı bilgilendirme, şeffaf ve dürüst davranma ilkelerinin yanı sıra, seçmen davranışlarını da doğru bir şekilde analiz ederek, seçmenlerini yakından tanımaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKGÜN Birol, "Türkiye'de Seçmen Davranışının Ekonomi Politik'i Üzerine Bir Model Denemesi", <http://www.liberaldt.org.tr/idd/m14/DDbiak.htm>, 12.05.2007.
- AYATA Ayşe Güneş and Sencer AYATA , (2002). "Ethnic And Religious Bases Of Voting", *Politics, Parties And Elections In Turkey*, Yılmaz R. Esmer & Sabri. Sayarı (eds), Lynn Rienner Publishers, Boulder, CO, 2000.
- BARTOLINI Stefano, Peter MAIR, "Electoral Instability and Class Cleavageimages 1885-1985" *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates, 1885-1985*, (Chapter 4), Cambridge University Press, 1990.
- BAŞLEVENT, Cem, Hasan KIRMANOĞLU ve Burhan ŞENATALAR, "Empirical Investigation Of Party Preferences And Economic Voting In Turkey", *European Journal of Political Research*, Vol. 44, No: 4, 2005.
- BENOIT William L., "Retrospective Versus Prospective Statements and Outcome of Presidential" *Journal of Communication*, Vol. 56, (Winter 2006)

- ÇAĞATAY Soner, "The November 2002 Elections and Turkey's New Political Era", *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, Vol. 6, No.4, December 2002.
- ÇARKOĞLU, Ali, "Turkey's November 2002 Elections: A New Beginning?", *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, Vol.6, No.4, December 2002.
- ÇARKOĞLU, Ali and Binnaz TOPRAK, *Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etudler Vakfı, İstanbul, 2000.
- ÇARKOĞLU, Ali, "Macro Economic Determinants of Electoral Support for Incumbents in Turkey, 1950–1995", *New Perspectives on Turkey*, Vol. 17, 1997.
- ÇARKOĞLU, Ali, "The Turkish Party System in Transition: Party Performance and Agenda Change", *Political Studies*, Vol. 46, 1998.
- DOYLE, Orla and Patrick Paul WALSH, "Did Political Constraints Bind During Transition? Evidence from Czech Elections 1990-2002", *Discussion Paper*, No. 1719, August, 2005, <http://ftp.iza.org/dp1719.pdf>, 09.05.2007.
- ERDER, Necat, *Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenleri ve Toplum Düzeni*, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1998.
- ESMER, Yılmaz, "At the ballot box: Determinants of voting behavior in Turkey" *In Politics, Parties and Elections in Turkey*, Y. Esmir and S. Sayarı (eds.), Boulder: Lynn Rienner, 2002.
- GOMEZ, Brad T. and J. Matthew WILSON, "Political Sophistication and Economic Voting in the American Electorate: A Theory of Heterogeneous Attribution", *American Journal of Political Science*, Vol. 45, No. 4, Oct., 2001.
- GÜLDİKEN, Nevzat ve Mehmet ASLAN, *Güncel Gelişmeler Işığında Siyasal Katılma*, İskele Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- HAZAMA Yasushi, *Electoral Volatility in Turkey: Cleavage-based vs. Retrospective Voting*, Paper Presented at the International Political Science Association's 20th World Congress, Fukuoka, Japan, July 9-13, 2006, <http://www.ide.go.jp/Japanese/Inter/Net/pdf/20060708.pdf>, 09.05.2007.
- HSIEH John Fuh Sheng, Dean LACY ve Emerson NIOU M.S., "Retrospective and Prospective Voting in a One- Party-Dominant Democracy: Taiwan's 1996 Presidential Election", *Kluwer Academic Publishers*, Netherlands, 1998.
- JACKSON, James, *The Economic Impact upon Modern U.S. Elections*, Copyright 1999 UAUJE, <http://www.econ.ilstu.edu/uauje/PDF's/issue1999/Elections.pdf>, pp.12-15, 10.05.2007.
- KALAYCIOĞLU, Ersin, "The Shaping of Party Preferences in Turkey: Coping with the Post-Cold War Era", *New Perspectives on Turkey*, Vol. 20, Spring 1999.
- KEYMAN, E. Fuat, "Türkiye'deki Politik Deprem Akp Hükümetinin Bir İncelemesi", http://www.stradigma.com/turkce/ekim2003/makale_02.html, 11.05.2007.

- KIWIT Roderic and Rivers DOUGLAS. "A Retrospective On Retrospective Voting. In Economic Conditions And Electoral Outcomes", New York: Chap.11,1985.
- KRAMER, Gerald, "Shortterm Fluctuations In US Voting Behavior: 1896/ 1964", *American Political Science Review*,1971, s.65
- LIPSET, Seymour Martin, "How Do Political Parties Arise?", <http://www.garfield.library.upenn.edu/classics1990/A1990CR76700001.pdf.12.05.2007>.
- MILLER, Arthur H., Martin P. WATTENBERG, "Throwing the Rascals Out: Policy and Performance Evaluations of Presidential Candidates, 1952-1980", *The American Political Science Review*, Vol. 79, No. 2, Jun., 1985.
- NANNESTAD, Peter and Martin PALDAM, "The VP-Function: A Survey of the Literature on Vote and Popularity Functions after 25 Years," *Public Choice*, Vol. 79(3-4), June 1994.
- NUHRAT, Cenap, "Türkiye Köylerinde Olağandışı Oy Verme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26, Mart 1971.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publications, London, 2000.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Social Change and Political Participation in Turkey*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1976.
- ÖZCAN, Yusuf Ziya, "Siyasi Parti Tercihlerini Belirleyen Etmenler: İstanbul Örneği", *Toplum ve Bilim*, Sayı 76.
- PICKUP, Mark, Economic Performance and Electoral Accountability: The Economy and Party Popularity in Canada, 1957-2000, <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2004/Pickup.pdf>, 10.05.2007.
- ROSEMA, Martin, *Partisanship, Candidate Evaluations, and Prospective Voting*, Department of Political Science, University of Twente, The Netherlands, 2006.
- SENCER, Muzaffer, *Türkiye'de Sınıfsal Yapı ve Seçmen Davranışları*, İstanbul, May Yayınları, 1974.
- STEVEN, Daniel, *Mobilization, Demobilization and the Economy in American Elections*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2006 .
- TOSUN, Tanju, "İdeolojik Berraklaşma", *Görüş*, Mart 2003.